

Bojana Modrijančič Reščič | Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

Ženske med umetnikom in človekom – Razmišljanje ob knjigi Petra Kolška *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*

*An artist and a Man and His Women –
Reflection on the Book »Reci tvoji roki, da jo poljubljam« by Peter Kolšek*

Izvleček

Ključne besede:

Ivan Cankar, ženske, ljubezen,
literatura, umetnost pisanja

Prispevek prinaša razmišljanje o vplivu žensk na modernista Ivana Cankarja, na njegovo življenje in delo. Izhodiščno delo Petra Kolška izpostavi ženske iz različnih okolij, ki so zaznamovale moškega, literarnega ustvarjalca, razpetega med domovino in tujino. Skušale so prodreti v njegovo bistvo, ga oblikovati in našle so mesto tudi v njegovi literaturi. Biti človek in hkrati umetnik nekoč je izziv vsem nam, ki skušamo v 21. stoletju razumeti njegovo razpetost med realnostjo in umetnostjo.

Abstract

Keywords:

Ivan Cankar, women, love,
literature, literary art

The article is a reflection on the influence of women on the life and work of the Slovenian modernist writer Ivan Cankar. Peter Kolšek's book, which is used as a reference, introduces women from different environments who made an impact on Cankar as a man and literary artist torn between his home country and the world. They tried to penetrate his essence and shape him, and in doing so, they found their place in his literary work. The idea of what it was like to be a man and an artist in the past is a challenge for anyone trying to understand Cankar's gap between reality and art in the 21st century.

Uvod

V svojem prispevku sem spregovorila o vsestranskem slovenskem piscu Ivanu Cankarju, ki je bil izhodišče razmišljanja o vseh ženskah, ki so skušale prodreti v njegovo dušo. S pomočjo knjige Petra Kolška, z naslovom *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*, sem skušala izpostaviti človeka in umetnika obenem, ki je bil izpostavljen ljubezni, literaturi in domovini.

Reci tvoji roki, da jo poljubljam ali razmišljanje o moči ljubezni

Biti umetnik v človeku in biti človek, ki ga močno zaznamuje umetnost, pomeni biti drugačen in si hkrati želeti živeti življenje preprostih. A zaznamovan od sveta, ki narekuje tvoje življenje, in biti značajan, k čemur pripomore vest, pomeni biti tisti, ki velikokrat pobegne od realnih zahtev sveta, hkrati pa je ujet v svojo lastno bit. V tisto, ki so ji pečat dajale mladostne zveze, zrele ženske, nazadnje pa tudi tiste, ki so bile najbolj pismene oz. se jih je dotaknila umetnikova duša. In nenazadnje, rad imeti domovino, jo doumeti, ji skušati dati neizbrisan pečat, hkrati pa od nje sprejeti trpljenje zaradi razmer, v katerih si se znašel kot umetnik. Biti tisti, ki je literarno umetnost sprejel za svojo ljubico, ženo in mater, a je tudi slednjim dajal življenjsko priložnost.

Pisati o Ivanu Cankarju v 21. stoletju pomeni poseben izziv. Še poseben izziv je v času moderne tehnologije spoznavati Cankarjevo korespondenco s pomočjo pisem, razglednic, kartic, ki jih je pošiljal svojim ženskam. Mnogo teh dragocenosti se je tudi izgubilo, saj umetnik ni imel svojega stanovanja, ni imel omare ali police, kamor bi vse odložil. Imel pa je dar pisanja in zaradi nje so nastale nepozabne literarne umetnine. Avtor Peter Kolšek nam jih približa s pomočjo različnih žensk, ki so zaznamovale pesnikovo, pisateljevo in dramatikovo podobo, ob tem pa so trčile na podobo skrbne matere, kmečke žene. Franja Opeka, Helena Pehani, Pavla Kermavner, Anica in Minka Lušin, Albina in Štefka Löffler, Mici Kessler, Mici Pfeifer ter Milena Rohrmann so ga spoznavale kot umetnika in človeka. A ta pojma sta se prepletala ne samo v njegovem življenju, pač pa tudi v njegovih delih, ljubezenskih zvezah. In nista se mogla ločiti. In če bi velikega poeta zaznamovali vsakdanje urejeno življenje z družino in redno službo, bi se moral

posloviti od svoje umetnosti. Tega pa si potihom ni želel, prezgodnja smrt pa ga je iztrgala edini ženski, po kateri je hrepenel – umetnosti.

Ženske, ki so opazile umetnika

Močno literarno sled je v mladem Cankarju pustila 16-letna Franja Opeka z Vrhnike, ki je obiskovala tečaj za vzgojiteljice oz. kot se je takrat reklo za otroške vrtnarice. Tedaj so srednješolci pismom pripisali pesmi, Cankar ji je tudi kaj narisal. Iz njene ga edinega ohranjenega pisma izvemo, da je v ljubezni mislila hudo resno, saj ga bo gorko ljubila in mu ostala zvesta. In tudi smrt ju ne bo razdružila, saj bosta še nad zvezdami večno združena. Njen ljubi pa ji napiše, da bo svojo srečo dosegel v ljubezni z njo, ne more pa se izogniti literarnemu slivospevu: »Saj močnejša kakor svet, močnejša kakor nesreča in usoda je zvestoba. To je krepka ladija na viharnem morju.«¹

Mimo njegovega življenja, kot poglavje naslovi Peter Kolšek v delu *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*, je šla tudi učiteljica Helena Pehani. Zanj je bil predvsem dijak, čeprav ji je bilo všeč, da jo je opazil vedno duhoviti mladenič. Nanj je naredila močan vtis, saj ji v črtici *Tičnica* nameni poetično podobo: iz smrekovega gozda močno diši po ciklamah, s katerimi jo obsuje, ko si jih zaželi. Čeprav se v kraj nad Vrhniko poda kasneje, po bolezni, spozna, da ga spremljajo le nagrobni spomeniki. Mladost je odšla, z njo pa lepi dnevi, polni upanja. Da je bila misel na Heleno zelo močna, izvemo v istoimenskem ciklu Helena v novi izdaji pesniške zbirke *Erotika*, ko zapoje: »Šla si mimo mojega življenja in si me gredoč pozdravila; ...«² Kljub temu da je hodil po trnovi poti, je ni pozabil »in iz moje samotne, grenke mladosti se svetijo tiho tvoje oči.«³ To je bilo spomladi leta 1896, poleti ga je že premamila Pavla Kermavner, za katero je njena teta rekla, da je bila prava krasotica. Tudi sicer je ženska zelo vplivala na 17-letnico, ki je živela pri njej na Vrhniki, še posebej, ko je morala revnemu občudovalcu napisati poslovilno pismo. V enem svojih pisem se razkriva kot zaupljiva, mogoče mladostno naivna, saj ne verjame, da ga teta in stric nista prestregla. Vse to, pisatelj je opuščeni študij tehnike, tudi izguba štipendije ter zavest, da njegova mati umira, je njuni zvezi zadalo dokončen udarec. Čeprav ji v pismu napiše, da je odkrita in nravna, da je vanjo močno zaljubljen, črtica Utrinek iz mladosti ponudi drugačno sliko. Mladost je podobna pokopališču, saj tako kot včasih zasveti drobna lučka na grobu, zasveti trenutna misel

1 Kolšek, Peter, 2018: *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 11.

2 Cankar, Ivan, 1968: Zbrano delo 2. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 9.

3 Cankar, Ivan, 1968: Zbrano delo 2. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 21.

in ugasne. Literarni Pavli ne more izreči besede ljubezen, saj bi to umazalo čisto, začetno obdobje vsakega človeka, kjer ni pretvarjanja, hinavščine in košatih oblačil. Ko se v črtici njeni starši predčasno vrnejo domov, mora on zbežati, ona pa se zlaže, da ji je slabo. Ko on joče, se sprašuje, če je kje prava ljubezen. In čeprav je že leto kasneje v pismu Anici Lušin njuno zvezo imenoval »najneumnejši flirt mojega življenja«⁴, njo pa je označil s patentirano gosko, bi se lahko njuno druženje, seveda brez temnih oblakov, nadaljevalo.

Temni oblaki so se razprli, ko je v njegovo življenje stopila Ana Lušin, tudi Nuša, sam pa jo je ljubkovalno klical Anica. In ne brez razloga. S starejšo sestro Minko je stanovala v ljubljanskem Kolizeju, bila bolehen otrok, saj je v meščanski šoli pri redovnicah veliko manjkala. Ker je mladega Ivana življenje že utrudilo, je bila umirjena 17-letna deklica zanj svetel poetični navdih, ki je močno žarel, svetil je tudi na pot njuni ljubezni. Ne samo pesmi, kakršna je *V parku*, kjer izpostavi Tvoj beli vrat ter kipeče, baržunaste laske, pač pa tudi pismo 9. julija 1898 izžareva svetopisemske dele najlepše ljubezenske pesmi Visoka pesem: »Ti sama si najlepša poezija, – Tvoje oči sta dve nebeški pesmi, ...«⁵ Kam bi še seglo njegovo hrepenenje, lahko le slutimo. Prekinilo ga je kruto, a življenjsko dejstvo, da je moral Ivanov oče krojač v Pulj, kjer je popravljaj vojaške uniforme v glavnem avstro-ogrskem pristanišču. Tudi sin je moral k njemu in sestram, da bi s svojim skromnim honorarjem skrbel zanje. To pa je ljubezen oddaljilo, ne pa ohladilo, saj so jo bogatila vroča pisma. Vendar je ljubljani zaupal tudi prejšnje ljubezenske zveze. Mogoče kanček ljubosumnja, nepredvidljiva mladost, zaznamovana tudi z njeno neozdravljivo boleznijo ter razdalja in včasih nedosledna komunikacija, so odprli razpoko svetle zveze. Zaljubljenost, ki je narekovala začetke pisem Ljubljena Anica!, Ljubljena moja Anica!, Anica moja! Predraga moja Anica! ter zaključke Tvoj Ivan, Tvoj ljubeči te Ivan, in o kateri je pisal prijatelju Župančiču, pa je vendar vsebovala tudi pozdrav njeni sestri Minki, ki je bila od nje starejša dve leti. Jih je brala? Vsekakor ga je zapeljala, da je spoznal tisti neumni flirt. Ko ga je obiskala na Dunaju, se je vanjo zaljubil. Imenuje jo krasna ženska, ki ga je prerodila, bila naj bi, po Cankarjevem mnenju, ženska vseh žensk. In če ga je ona poljubila na ustnice, je on poljubil njen vrat; nastala je črtica *Rdeča lisa*, a je to pomenilo, da je njuna zveza razgaljena. Čisto ljubezensko zvezo z Anico je pretrgala sestra Minka, starejša zapeljivka, ki jo Anton Slodnjak imenuje satanelo, Alojz Kraigher pa namiguje, da se je mogoče

zastрупila. Tudi ona je bila bolna kot sestra Anica in njen oče. Umrli je pri svoji mlajši sestri, pred tem pa je zažgala vsa Cankarjeva pisma. Z Ano, tako jo pisatelj kasneje naziva, obnovi pisanje po treh letih leta 1901. Sam ima že 26 let, ona postane učiteljica. Piše ji o svojem delu in literarnih povezavah z domovino, zanjo pa ve, da pisateljica ne more postati. Njuna zveza se ni mogla obnoviti. Ju je ločila literarna pismenost, saj Anica v pravopisu ni bila dosledna, ali le zavest, da je zanj preveč dragocena, a podobna kristalu, s katerim moraš dragoceno ravnati? Sam se je izogibal poroki, svojo Nušo je klical ...

Njega je že davno klical Dunaj oz. delavsko predmestje Ottakring, z njim pa povezani mati in hči, Albina in Štefka Löffler. Tam je imel najemniški kabinet in mizo, ko se je vselil leta 1899. Mati Albina se je pred revščino bojevala z izdelovanjem kravat, saj jo je brezvestni mož zaradi druge pustil samo, s štirimi otroki. Spoštovala sta se, se podnevi vikala, on jo je nazival mamo in skrbel tudi za njene otroke. Ottakrinška gospodinja je bila stara 34 let, enajst let starejša kot podnajemnik, a mu je puščala veliko svobode. Čeprav manj izobražena, je imela posluš za umetnost. Znala je ceniti umetnika, ga razumela, mu prisluhnila in kot njegova nočna ljubica čakala na poroko. »Spoštoval jo je, ni pa je ljubil, še manj je hrepenel po njej.«⁶ Kljub vsemu ga je zaznamovala, saj se je očetovsko posvečal njenim otrokom. Tudi 13-letni neozdravljivo bolni Malči oz. Amalii, ki jo je obiskoval v ustanovi za neozdravljivo bolne in ji posvetil roman *Hiša Marije Pomčnice*, ki ga je slovenska kritika zavračala. Tudi bolna Malči čaka idealnega ženina, ki ni nihče drug kot Kristus. Čeprav se v ustanovi za prihajajočimi zaprejo velika železna vrata, ko se sprehodijo po mračnem hodniku in občutijo mrzle stene, na eni je celo razpelo z golim in krvavim telesom križanega, dekletom sije sonce. Mračne doline, od koder prihajajo, ne marajo. Vsaka ima svojo usodo. Čeprav mlade, so že izkusile kruto življenje, saj so bile vse bolne. Imele so bolno telo in bolna je bila tudi njihova duša, ki so jo prinesle iz mrzlega sveta, kjer ni nikdar posijalo sonce. Njihov edini stik z realnim svetom je sestra Cecilija, blaga in vesela redovnica, ki zaupa božji volji. Dekleta so se navadila na prijateljico Smrt, ki je bila spoštljiva mamica, hodila je tiho in preštevala jagode na molku, ko je ponoči sedela v kotu. Celu žrebajo zanjo, katero bo prva opazila. Podobne so bile kanarčku Hanzku, ki je presunljivo kričal, ko so mu dekleta odprla vrata kletke. Zanj ta ni pomenila ječe, pač pa ga je varovala pred krutim zunanjim življenjem. A ga je to le poiskalo v podobi Katičinega očeta, brezvestnega pijanca; še nje-

4 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 39.

5 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 64.

6 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 129.

govi piškoti so dišali po žganju. Dekleta so dobila novega prijatelja v podobi premraženega vrabca, ki je padel z drevesa, saj še ni mogel leteti. Ni se hotel sprijazniti s svojo usodo v ustanovi, zato ga je sestra Cecilija imenovala anarhist. Klical ga je zunanji svet, zato se je zaletaval v okno, saj je hotel poleteti v svobodo. Čeprav je vztrajal, mu ni bil dorasel in ta ga je pogubil. Dekleta niso jokala za njim, saj jim je bil tuj, kot jim je bil tuj zunanji svet, iz katerega so prišla. Tina, Lojzka, Pavla, Katica in ostale so imele ranjene duše. Tako kot Malči. Vedela je, da je prišel k njim mladenič, zaradi katerega se je mati popolnoma spremenila. Obljubljala ji je boljše stanovanje, novo pohištvo in dekle je že videlo tudi košek, poln slaščic. A mladi gospod se je poslovil, poslovile so se tudi lepe slike. In Malči, ki svoj dom nosi le v spominu, saj v srcu zanj ni prostora, dočaka svojega ženina – Kristusa. Tudi njena zdrava sestra Štefka Löffler je upala, da je v realnem življenju dobila svojega trenutnega ženina v podobi pisatelja Cankarja. Ko je dopolnila 17 let, je bila že odrasla. Veliki umetnik je spremljal njeno odraščanje v črtici Tinica, ko je imela 12 let. Njen obraz je sicer otroško preprost, a izžareva skrivnost: »... njen obraz je bil še čisto otroški, oči so sijale, Bog vedi, kakor sama Velika noč in ustnice so bile rdeče, sladkosti polne.«⁷ In videl je, da je držala v roki krožnik in se je smejala. Hipen spomin na mater, ki je v roki držala skodelico kave. On se je spremenil kot umetnik, začel jo je risati, najprej z ogljem, nato s čopičem. Njene oči so bile kot veliko, čisto zrcalo. On v črtici začuti, da se je človek spojil z umetnikom v sebi, da je postal popoln. A ko jo poljubi, to lepoto prekine. Premamil ga je otroški obraz, zamenja ga strast po telesu. In to umaže človeka. Ko Tinico spremi v gledališče, jo vabi brezskrbno življenje, umetnost se je ne dotakne. Kot se ni Štefke, ki je bila brezskrbno dekle, kolikor se je to dalo. Z materjo je preživljala družino, upala je, da se pisatelj vrne na Dunaj, čeprav je ta oči že vrgel na Mici Kessler, »lepo mladenko iz ugledne ljubljanske familije«.⁸ Bila je drugačna kot Štefka, ki je bila tudi prepirljiva, polnega telesa, na pogled ni delovala kot umetnikova muza. Kljub temu jo je potreboval, kar potrjuje obsežna korespondenca, a je ni nikoli peljal na nobeno prireditev. So mu bila preprosto dekleta nuja, da se je lahko izpričal v družbi meščank? A imel je že 31 let, zato je verjetno razmišljal tudi o poroki. Ker je bil zanj potreben denar, je moral najti redno službo. Bi zmožgel vse to? Da bi umetnost zamenjalo vsakdanje enolično življenje? In umetnik v njem? Čeprav je 12 let mlajša Štefka upala na zakon, je

njena mati Albina o tem dvomila. A njegova značajnost ga je vlekla k mladenki, saj je vedel, da je ne sme razočarati. Posebej še, ko je leta 1908 zanosila in kmalu zatem splavila. On je dvomil v očetovstvo, saj naj bi obstajal sosed Johann, s katerim se je Cankar tudi stepel. Mlada Štefka spoznava tudi drugo plat svojega zaročenca. Ko je pijan, jo žali, je jezen in siten. In čeprav družino podpira tudi z denarjem, se stvari obrnejo, ko tolče hudo revščino pod Rožnikom, v hotelu Tivoli. Tedaj mu ona pošlje nekaj denarja ter božično potico. A dolgoletni ženin je kmalu utihnil, ljubezensko agonijo večnega čakanja pa je zaključila Štefkina mati Albina z velikonočno čestitko ter preprostim pripisom: »Pošilja zapuščena družina. Bog Vas varuj!«⁹ Prejel je tudi družinsko fotografijo, ki je bila posneta v njegovem preurejenem ottakrinškem kabinetu. Kljub slabi vesti je utihnil brez opravičila in zahvale. Pomagala mu je tudi razdalja tujega mesta in materinska domovina, posebno Bled, tam pa Kesslerjeva počitniška hiša.

Kesslerjeva družina ga je cenila kot umetnika, za zeta pa slovenskega boema ne bi hoteli. Učiteljica Mici je sledila svoji mladosti, bila kot 17-letnica še nepripravljena na kaj globljega. Zanimivo je, da si je on dopisoval tudi z njeno materjo, kot je to počel z Albino, a med njim ni bilo ljubezenskih vezi. Dekletu je bila umetnikova pozornost nedoumljiva, ko ji je pošiljal rdeče nageljne v ložo, ko jo je čakal po pouku in jo spremljal v šolo. Ona je uživala življenje, a kot bi rekla njena mati Marija, »če bi bila jaz zaljubljena, bi šla preko vseh ovir«.¹⁰ Ko pa je bil med 1. svetovno vojno zaprt na Gradu, ga je obiskovala. Prijatelja sta ostala do njegove smrti. Tudi na Rožnik je zašla z Mileno Rohrmann, ki je veljala za Cankarjevo nevesto in se je tako tudi počutila. Z mlado Mici Kessler pa se je poslovila tudi njegova mladost, predvsem pa je bila ta roža čudotvorna, kot je izjavil Alojz Kraigher, za Cankarja kot človeka in umetnika nedosegljiva. Bogata meščanka je poznala drugačno okolje, zapleten pisateljev svet je ni mikal, tudi razumela ga ne bi.

Zanimivo je, da se je vsestranski umetnik zapletel tudi s poročeno rožniško gospodinjjo Mici Pfeifer, ki je posestvo z gostilno na Rožniku prevzela od svoje sestre Štefanije Franzot oz. Nine Bergman, kot jo je imenoval in kot se je podpisovala tudi sama. Če je bil najprej v novem domu zelo zadovoljen, kasneje ni mogel uteči posesivni Mici, ki ga je držala na vajetih tako finančno kot erotično. Ker je bil znana osebnost in je marsikdo zavil na Rožnik zaradi

7 Cankar, Ivan, 1920: Mimo življenja. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, str. 84.

8 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 132.

9 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 160.

10 Kolšek, Peter, 2018: Reci tvoji roki, da jo poljubljaj: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 173.

njega, je imel zastonj stanovanje in hrano, njen ujetnik pa je bil tudi telesno, saj je bil Micin mož le človek na papirju. Šla je celo tako daleč, da je kar sama odkupila rokopis, da je njen podnajemnik ostal doma. Čeprav so ga poklicali v vojsko v Judenburg, se je kmalu vrnil, leta 1915 pa se je rodila Mira, ki naj bi bila njun otrok. Ljubosumni oče je dvomil ... Čeprav naj je ne bi ljubil, so med njima obstajala pisma, ki jih je ona pred smrtjo zažgala. A je zaznamovala njegovo literarno življenje, saj v črtici *Rumene rože* izpostavi zakonca, ki si po šestih mesecih zveze nimata kaj povedati, le darilo njegove ljubice rumene rože konča na smetišču. Zakonska žena se spomni na mladega črnega fanta, ki je plesal z njo na svatbi in jo poljubljal ...

A veliki Cankar v življenju vendar ni dočakal svoje svatbe. Na svoj način si jo je želel, a ni vedel, kaj mu bo prinesel zakon. Ga bo utesnjeval, mu kratil umetnost, svobodo? Mnoge ženske so mu prekrizale pot, a po Štefki Löffler je bila Milena Rohrmann tista, ki je veljala za njegovo dokončno družico. Spoznala sta se pri Kesslerjevih leta 1907. Ni bila lepa kot Mici Kessler, a je bila med vsemu Cankarjevimi ženskami najbolj pismena. Prebrala je vse, kar je napisal, ljubila je umetnost in njega. Najprej mu je previdno pisala, nekoliko anonimno, a ji je odgovoril. Kasneje ji je pošiljal razglednice, prvo pravo pismo pa ji je napisal leta 1913 in ga naslovil *Draga Milena*. Najprej jo je prosil za denar, kasneje mu ga je sama dajala. In čeprav učiteljica, je bila najstarejša hči velike in premožne trgovske družine. Pri njej lahko vidimo, da je Cankarjeva korespondenca Mileni neposredna, brez mladostno tipajočih, kasneje previdnih vzvišenih besed. Ohranja dostojnost, a pisca se približujeta drug drugemu, skušata hoditi po isti poti. In čeprav je umetnik v pismih rad poljubljal usta, previdno in strastno, v pismu Štefki napiše, da poljublja tudi njena lica, debele ročice, pri Mileni pa ne pošilja poljuba le na sredino ust, pač pa ji poljublja tudi obe roki. Zdi se, kot da se je na obe obrnil neposredno, kot da ne bi bilo vmes pisem. In obe sta bili njegovi nevesti, sicer nesojeni. Pri prvi je ljubezenska zveza zrasla iz otroškosti, pri drugi pa je bila zavzetost za kulturo in pismenost tista, ki je razmerje napravila obetavno, zrelo. Mogoče je bila Anica nad obema, a je iz besed razbrati, da je bila preveč krhka, preveč dragocena, da bi mogla biti njegova življenjska sopotnica. Tako dragocenost bi realno življenje v temni dolini umazalo, jo poteptalo, ji zadalo nepopravljive posledice. V razmerje z intelektualko Mileno je posegla dokončna nevesta – smrt. Ona je njegovo telo sprejela v družinski grob, kasneje je celo poskrbela za spomenik slovenske moderne.

Kaj še dodati k Cankarjevimi ženskam?

Bile so mlade, učiteljice, iz kmečkega in meščanskega sveta, manj ali bolj jih je zanimala umetnost, vsekakor pa so v njem videle človeka, ki je bil zapiisan umetnosti. Nekatere so odkrito slutile, da niso edine ženske v njegovem življenju, saj jih je prevarala pisana beseda. Skušale so mu dopovedati, da je predvsem človek, a sam je vedel, da ni kot drugi. Potreboval je še drugo polovico sebe, torej svobodno možnost, da bo lahko pisal. Ne smemo pozabiti tudi njegove matere, ki je bila z njim v najnežnejši dobi, zaradi katere je pridobil vest, ki ga je vedno opominjala, pa razmer v domovini, ki niso bile lahke, a so mu vzbudile čut za socialne krivice. Kako torej sestaviti dele v eno celoto? V tisto, ki bi bila bogata zaradi delov in ki je ne bi trgali na kose, jo delali dvomljivo v svoj prav? Zdi se, da so ti deli živeli v celoti vsak zase, v skupek se niso mogli stopiti. Mogoče bi bilo to možno, če bi imel reden prihodek, stanovanje, omaro, polico, kamor bi odložil svoja dela? A zaslužek je polzel, kot je prišel, in to ga je delalo jezljivega. Kljub vsemu pa je iskal vedno nova izhodišča za besede, ki so se stapljale v črtice, novele, povesti, romane, drame. In tudi v teh delih so vse njegove ženske zavzele neminljivo mesto, kar pomeni, da so mu segle v srce in dušo. Povzdigoval jih je, zapisoval besede, ko ni zmogel več, je preprosto utihnil. A imel je vest. Mogoče se je o ljubezni, ženskah, sebi in umetnosti najbolje izrazil v pismu Anici: »*Zakaj vse, kar je lepega, kar stoji visoko nad temnim vsakdanjim življenjem, vse to ima izvor v ljubezni. Jaz mislim, da kdor ni zaljubljen, ne more biti umetnik. Njegova duša je brez perotij in njegovo srce je mrtvo ...*«¹¹

Viri in literatura

- Bernik, France idr., 1986: Ivan Cankar, *Dela II*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Cankar, Ivan, 1968: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cankar, Ivan, 1974: *Zbrano delo 21*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cankar, Ivan, 1975: *Zbrano delo 22*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cankar, Ivan, 1974: *Črtice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Cankar, Ivan, 1920: *Mimo življenja*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Kolšek, Peter, 2018: *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga.

¹¹ Kolšek, Peter, 2018: *Reci tvoji roki, da jo poljubljam*: Ivan Cankar in ženske. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 80.